

V. Chernovianenko, PhD, is associate professor
Department of History at the National University of Kyiv-Mohyla Academy, Kiev, Ukraine

QUMRAN AND CHRISTIAN ORIGINS AS A DECADES-LONG DEBATE

This article considers the theories and hypotheses regarding the possible impact of the Dead Sea Scrolls on the early Christianity formation. It also highlights and analyzes different notions on intertextual echoes in the Qumran literature and the New Testament. The explanation of parallels between the Jesus movement and the Dead Sea Scrolls has formed at least four different opinions in Qumran Studies. 1) In some of his statements and actions, Jesus resonates with his contemporary Jewish teachings and practices which are reflected in the Dead Sea Scrolls. 2) Jesus borrowed some views from the writings that have been stored or written by the Essenes. 3) To be directly and strongly influenced by Essenic doctrines, Jesus might rather face them or even opposed to them. 4) Jesus took and adopted the model of leadership used by the Teacher of Righteousness (Moreh ha-Tzedek) of sectarian scrolls. Finally, the article seeks some potential interpretations and research approaches to reconstruct the context, which is quite problematic and characterized by lack of historical evidence on the links between various groups and movements within Judaism of the Second Temple period.

In addition, the translation (first time in Ukrainian) of the Messianic Apocalypse is provided at the end of the article. This text found in Qumranic eschatological and has pronounced apocalyptic end-time and messianic motifs. It has been studied in relation to Gospel's Messianic Magnificat and the comparison with Luke 7:22 about raising the dead.

Key words: Qumran, Dead Sea Scrolls, Christianity, origins, mutual impact, theories, interpretations.

УДК 378(477-25)"19/20":378.4(477-25)КНУ:94(477)
<https://doi.org/10.17721/1728-2640.2017.133.2.18>

А. Чуткий, д-р іст. наук, проф.
Національний авіаційний університет, Київ, Україна

ВНЕСОК УНІВЕРСИТЕТУ СВ. ВОЛОДИМИРА У СПРАВУ ЗАСНУВАННЯ НОВИХ ВНЗ В КИЄВІ (ДРУГА ПОЛОВИНА ХІХ – ПОЧАТОК ХХ СТ.)

Встановлюється роль і місце Університету св. Володимира у справі поширення системи вищих навчальних закладів у Києві в другій половині ХІХ – на початку ХХ ст., що має важливе значення як для поповнення реконструкції історії цього навчального закладу, так і для заснованих за його сприяння інших вишів, а також для поглиблення вивчення розвитку освіти в Україні та цього періоду вітчизняної історії загалом.

На підставі архівних матеріалів та історіографії засвідчено, що процес заснування нових вищих навчальних закладів у Києві (зокрема Київського політехнічного та Київського комерційного інститутів, а також Київських вищих жіночих курсів) відбувався значною мірою завдяки ініціативі професорсько-викладацьких кадрів Університету св. Володимира. І саме Університет св. Володимира забезпечував викладацькими кадрами (а часом і керівним складом) ново-посталі виші Києва та надавав іншу допомогу у їх становленні та розвитку. При цьому цей процес відбувався на тлі офіційної політики Російської імперії, яка фактично перешкоджала розвитку системи вищих навчальних закладів та поширенню вищої освіти серед українського суспільства, що є проявом колоніальної політики щодо України.

Ключові слова: Університет св. Володимира, інтелектуальна історія, професорська корпорація, мікро-соціальна група, історія України другої половини ХІХ – початку ХХ ст.

Вивчення взаємозв'язків та впливів одних вишів на інші становить актуальну тему історичних студій, оскільки дозволяє більш повно реконструювати міру співпраці між різними вищими навчальними закладами (далі – ВНЗ), а отже поглиблює наші знання з історії окремих вишів, дозволяє показати наявну систему "ієрархії" між ними. Окрім цього, такі мікро-історичні теми "проявляють" найбільш чітко суть та наслідки державної політики у сфері освіти, поглиблюють інформацію з біографії визначних особистостей пов'язаних з досліджуваними ВНЗ. Також дослідження з історії вишів дозволяють краще показати роль і місце професорської корпорації у тогочасному суспільстві. Сприяють вони й у дослідженні теми професорської культури, історії повсякденності і загалом – є корисними при вивченні інтелектуальної, соціально-економічної історії та історії країни в цілому на відповідному етапі, а отже дозволяють розвивати цілу низку інших тем як мікро – так і макро-історичного (про політику метрополій щодо освіти і науки в Україні, розвиток духовно-культурної сфери суспільства тощо) виміру. Все це є цілком закономірним й логічним, оскільки ВНЗ завжди виступають своєрідним концентрованим вираженням загальної ситуації у суспільстві: у них навчаються і працюють вихідці з різних етнічних, конфесійних, соціальних та ін. груп, що дозволяє прослідкувати і міру включеності кожної із них у справу здобуття вищої освіти та вибору відповідного напрямку подальшої професійної діяльності. Відповідно, вивчення історії окремих вишів завжди буде належати до важливих напрямів історичних студій, оскільки поєднує у собі

можливість отримання інформації різних вимірів історичних студій та різного контексту.

Важливість (а отже – актуальність) вивчення історії ВНЗ засвідчується численною історіографією пов'язаною з власне історією окремих українських вишів узагальнюючого характеру, зокрема і пов'язаних з Київським університетом [33; 34; 37; 53]. При цьому в окремих із них наголошується і на виконанні Університетом св. Володимира "обов'язку" "університетського поширення" [49, с. 44]. Тобто вже на початку ХХ ст. сучасниками було визнано факт розбудови системи вищих навчальних закладів за ініціативи професорсько-викладацького корпусу Університету св. Володимира.

Загалом, особлива роль університетів в Європі у справі поширення освіти і водночас у житті суспільства виявляється практично від моменту їх постання [29, с. 51–64]. При цьому станом на ХІХ ст., коли було засновано Київський університет (іменований тоді Університетом св. Володимира), ця традиція вже давно вкоренилася, а тому він негайно перейшов до виконання і цього магістрального завдання у своїй діяльності.

Хронологічні рамки цього дослідження обумовлені з однієї сторони тим, що саме у другій половині ХІХ ст. Університет св. Володимира утверджується як провідний ВНЗ на підвладних Російській імперії українських землях, а з іншої – запровадженням з 1863 р. нового університетського статуту, який суттєво розширив автономію університетів [45, с. 474–476, 487; 30, с. 145–150], а отже сприяв активізації їх ролі у суспільному житті, зокрема і в справі поширення вищої освіти. При цьому цей напрям діяльності Університету св. Володи-

мира настільки розвинувся, що його не перервала доба реакції та запровадження у 1884 р. нового університетського статуту [54], який суттєво урізав університетську автономію і за яким (із незначними корегуваннями) виш функціонував до Першої світової війни. Відповідно, можна робити висновок про налагодження вже наприкінці XIX ст. певних традицій в роботі Університету св. Володимира, що й дозволяло йому долати негативні зовнішні чинники і продовжувати започатковані напрями роботи.

У цьому дослідженні накреслюється тема вивчення ролі Університету св. Володимира у справі заснування нових вишів у Києві на межі XIX–XX ст. Цей виш у такому статусі обрано не випадково. Попри те, що в Києві ще раніше була заснована і працювала до 1920 р. Київська духовна академія, але саме Університет св. Володимира став першим світським ВНЗ Києва, а отже саме він надавав можливість здобувати вищу освіту представникам всіх станів (після освітньої реформи 1860-х років) [52; 31]. При цьому починаючи з 1860-х років відбувалась постійна демократизація як студентського контингенту, в площині зменшення відсотку дворян і збільшення представництва вихідців з інших станів. Звісно, у 1860-х роках серед його студентів ще домінували вихідці з дворянства. Проте поступово ситуація все ж мінчалась у бік демократизації студентського контингенту [37, с. 98–99, 117–120; 34]. Наприклад, згідно студентської анкети проведеної у 1913 р. серед студентів різних київських вишів лише 24 % респондентів по Університету св. Володимира віднесли себе до дворян, що було вищим показником, аніж по інших ВНЗ, але ж тим не менш становило лише чверть студентів і водночас 39 % студентів університету були вихідцями з селянства і ще по 16 % – з козаків та міщан [14]. Отже, в Університеті св. Володимира навчалися представники різних станів і це (будучи документально доведеним) спростовує установку радянської історіографії про "дворянське обличчя" дореволюційного студентства [36, с. 262]. Так само розширювалась географія походження студентів, урізноманітнювалась їх національна та конфесійна приналежність, попри численні обмеження наявні у політиці Російської імперії у цій сфері. Отже, саме життя доводило безглуздість подібних обмежень.

Також університетські освітні програми були орієнтовані на підготовку теоретиків і практиків з різних сфер суспільного життя (викладачі, державні службовці, математики, медики, правники) і їх перелік поступово розширювався. Саме тому в умовах посилення соціально-економічного розвитку західної цивілізації загалом і України зокрема особливу роль набували світські ВНЗ. Їх роль зростала й у зв'язку із тим, що до початку XX ст. їх загальна кількість була вкрай незначною – на всю Україну тоді припадало до 20 навчальних закладів вищого типу, з них 10 – у Києві [36, с. 391]. Закономірно, що за такої малої загальної кількості вишів значення кожного ВНЗ особливо посилювалось. Проте це засвідчувало і те, що Україна була колонією у складі Російської імперії і тому остання перешкоджала розвитку у ній освітньої сфери. Фактично, це було традиційною складовою імперської політики, оскільки освіченість ускладнює контроль влади за суспільством і водночас посилює боротьбу людей за свої природні права, зокрема і за право на вільний розвиток національної мови, культури, право на політичне самовизначення тощо. І при цьому саме в той час у країнах Західної Європи відбувалось інтенсивне заснування нових ВНЗ різних типів та форми власності, а тому випадання України із цього загального контексту (навіть і в порівнянні з метрополією) найбільш наочно засвідчує упослідженість імперської політики щодо неї у цій сфері.

Особливе значення ВНЗ в Україні у другій половині XIX – на початку XX ст. обумовлювалось не лише їх незначною кількістю, але й тим, що саме у їх стінах концентрувались найкращі наукові кадри, що забезпечувало їм і роль провідних осередків наукового життя. Так, опис наукових здобутків по Києву другої половини XIX – початку XX ст. майже цілковито зводиться до досягнень осіб пов'язаних із Університетом св. Володимира [36, с. 262–273, 393–397; 37, с. 108–113, 139–167]. А щодо традиційної сфери діяльності кожного вишу – освітньої, то в умовах завершення промислового перевороту і подальшого розвитку господарського комплексу України, а також прискорення розвитку науки і техніки у другій половині XIX – на початку XX ст., вона набула особливого значення. І це закономірно ще більшою мірою підносило роль ВНЗ у житті суспільства.

Зрештою, як і інші університети, Університет св. Володимира був класичним ВНЗ, тобто надавав універсальну освіту, яка сприяла формуванню фахівців з різних сфер суспільного життя. Тож спеціалізовані виші, які почали засновуватись починаючи з другої половини XIX ст. могли залучити звідусіль фахівців для викладання профільних дисциплін, але для викладання історії, мов, філософії і т.п. дисциплін класичного циклу найбільш зручно було запрошувати викладачів з вже діючого університету. Окрім цього, за умови практичної відсутності публічних бібліотек (перша публічна бібліотека в Києві була заснована 1866 р.) лише Університет св. Володимира міг посприяти в отриманні різноманітної навчальної та наукової літератури студентами та викладачами нових вишів. Також лише він міг надавати лабораторії та інші спеціалізовані приміщення для користування співробітникам і студентам інших ВНЗ, що й робилось.

Університет св. Володимира вже своєю історією підтверджує тезу про факт продукування одним ВНЗ інших. Заснований на базі Кременецького ліцею [37, с. 38–39; 33, с. 41–52] він отримав його матеріальну базу, викладачів (останні поступали і з інших ВНЗ), зокрема заснованого раніше Харківського університету – М.І Костомаров, В.Ф. Цих та ін. [53, с. 176–202; 38, с. 257–258]. Викладали в Університеті св. Володимира й професори з Київської духовної академії, наприклад, С.Т. Голубев [23; 51, с. 48–175].

Проте до 1860-х років Університет св. Володимира настільки зміцнив, що почав значною мірою сам забезпечувати себе викладацькими кадрами. Суттєву роль у зміцненні його статусу та в розгортанні всіх видів діяльності відіграв університетський статут 1863 р., яким суттєво розширювалась університетська автономія, а водночас зросло і державне забезпечення вищої школи та вимоги для осіб, котрі займали викладацькі посади в університетах [45; 37, с. 91–92, 94–98, 104–108]. Тож саме з цього часу Університет св. Володимира цілком логічно мав виступити і в ролі ініціатора заснування нових вишів, що й проявилось незабаром.

У 1878 р. в Києві засновується перший в Україні виш для представниць жіночої статі – Київські вищі жіночі курси. Їх заснування (так само як і відновлення у 1906 р.) відбулось саме за ініціативи професорсько-викладацького корпусу Університету св. Володимира, включно з деканами та ректором М.М. Цитовичем (у справі відновлення цього вишу 1906 р.) [30, с. 150; 41, с. 30–36, 49–56, 97–102, 112–122; 50], що засвідчило рідкісну солідарність професорсько-викладацького складу університету у цій справі, а отже щире прагнення всіх викладачів університету (без різниці стану, конфесійної та іншої приналежності чи політичних вподобань) до справи заснування нових ВНЗ. Зазначу у цьому зв'язку, що вже на засіданні Комітету із заснування Вищих жіно-

чих курсів у Києві в 1878 р. було вирішено запрошувати до викладання на них "викладачів переважно з професорів університету" [17, арк. 3–3 зв.]. Це правило виконувалося весь час існування Київських вищих жіночих курсів і засвідчило, що професорсько-викладацький склад Університету св. Володимира не лише словом, але й ділом забезпечував постання та функціонування нових вишів у Києві. Нажаль в умовах реакції 1880-х років діяльність Київських вищих жіночих курсів була припинена владою, але професура Університету св. Володимира не припиняла заходів з їх відновлення, що зрештою стало можливим у 1906 р. [37, с. 168], в умовах певної лібералізації урядового курсу. При цьому їх викладацький склад, а також і керівництво, знов комплектувалися переважно з професорсько-викладацьких кадрів Університету св. Володимира [37, с. 169].

Наприкінці XIX ст. внаслідок прискорення розвитку промисловості та нових видів транспорту (залізничного та парового флоту, зародження повітроплавства) різко зросла потреба у фахівцях з вищою технічною освітою, яку забезпечували політехнічні інститути. Київ, як провідний економічний центр українських земель, що перебували у складі Російської імперії (та й прилеглих губерній), закономірно претендував на місце заснування нового вишу цього профілю, що й відбулось у 1898 р. Викладацький корпус Київського політехнічного інституту внаслідок особливої спрямованості навчального процесу у ньому, комплектувався значною мірою випускниками інших вишів, але саме його постання у Києві почасти пояснювалось фактом існування у місті ще одного вишу, адже ВНЗ тяжили один до одного. При цьому роль Університету св. Володимира у цій справі не обмежувалась лише фактом його існування у Києві. Так, професор Університету св. Володимира М.А. Бунге був одним з найбільш активних поборників заснування Політехнічного інституту в Києві, а серед перших викладачів Київського політехнічного інституту були й викладачі Університету св. Володимира – В.П. Єрмаков, С.М. Реформатський [42, с. 25–26], Г.Г. Де-Метц (котрий також брав участь у роботі комітету із заснування Київського політехнічного інституту, а в 1917 р. виконував обов'язки ректора Університету св. Володимира) [47, с. 169–171] та ін.

Повертаючись до справи поширення вищої освіти серед жіноцтва потрібна вказати, що початково професори Університету св. Володимира висловлювались за допуск представниць жіночої статі до діючих університетів [19, с. 150]. Проте внаслідок відмови російської влади реалізувати цю ідею довелося засновувати окремий виш (вище згадувані Київські вищі жіночі курси). Однак на початку XX ст. київській професурі таки вдалося вперше у Російській імперії реалізувати ідею сумісного навчання у вишах представників обох статей – її здійснив професор Університету св. Володимира М.В. Довнар-Запольський, який заснував у 1906 р. Київські вищі комерційні курси (з 1908 р. – Київський комерційний інститут) [16; 40, с. 17–19]. Зазначу, що це був і один з перших ВНЗ економічного профілю на українських теренах, що засвідчило вагомий роль професорсько-викладацьких кадрів Університету св. Володимира і в справі поширення вищої спеціалізованої освіти, що було дуже важливим питанням. Так само як і у випадку з Київськими вищими жіночими курсами, більшість викладацького складу Київського комерційного інституту складалась з професорів та викладачів Університету св. Володимира – П.М. Ардашев, В.Г. Бажаєв, М.М. Бубнов, К.Г. Воблий, О.М. Гіляров, Д.О. Граве та ін. [3; 19; 20; 4; 5] і навіть ректор університету – М.М. Цитович був залучений до викладання у Київсько-

му комерційному інституті та належав до його піклувальної ради [16]. Таким чином, професура Університету св. Володимира, попри консерватизм і протидію влади, таки змогла здійснити цей задум. До того ж до викладання в Київському комерційному інституті були допущені й особи жіночої статі, що теж започаткувало зламання гендерного бар'єру в сфері освіти.

До Першої світової війни роль Університету св. Володимира у справі діяльності інших вишів в Києві (через забезпечення їх викладацькими кадрами) була цілком визнаною і домінантною. Підтвердження цього – справа евакуації київських вишів у 1915 р. Так, евакуація Університету св. Володимира з Києва до Саратова восени 1915 р. мала наслідком евакуацію у тому ж напрямі низки інших вишів Києва, зокрема приватних (попри те, що вони мали свободу у справі вибору місця евакуації), оскільки більшість їх викладацького складу мали постійним місцем праці саме Університет св. Володимира і на чому чітко наголошено у тогочасних документах [13, арк. 23 зв.; 12, арк. 31; 18, арк. 8 зв.]. Це додатковий доказ того, що саме Університет св. Володимира виступав не лише продуцентом постанов нових вишів у Києві, але й забезпечував інші ВНЗ міста професорсько-викладацькими кадрами. При цьому це означало також і працю в останніх (за сумісництвом) викладачів Університету св. Володимира. І навіть більше – для окремих деканів, а часом і ректорів нових вишів основним місцем роботи був саме Університет св. Володимира. Приміром для засновника і першого ректора Київського комерційного інституту М.В. Довнар-Запольського весь період його керівництва цим вишем основним місцем праці був Університет св. Володимира [6, арк. 1 зв.]. Аналогічно й керівниками Київських вищих жіночих курсів були професори Університету св. Володимира – С.С. Гогоцький, В.С. Іконников, Г.К. Суслів [41, с. 49–50, 112].

Щодо способів за допомогою яких професура Університету св. Володимира здійснювала заснування нових ВНЗ, то до них належали, по-перше, популяризація самої вищої освіти серед загалу, а також організація збору пожертв на започаткування нових вишів та отримання відповідних дозволів від влади. Всі ці канали були взаємопов'язані і взаємодоповнювали один одного.

Робота серед загалу полягала у самому пропагуванні ідеї вищої освіти та наукових знань, що здійснювалось не лише з університетської кафедри шляхом здійснення освітнього процесу в самому Університеті св. Володимира, але й шляхом проведення публічних лекцій, організації низки товариств з поширення вищої освіти та наукових товариств. Приміром, заснуванню першого в Києві вишу економічного профілю передувало проведення професорами Університету св. Володимира серії публічних лекцій для всіх бажаючих з поясненням важливості економічної науки й освіти, економічної сфери життя загалом. Аналогічні заходи вживались професорами Університету св. Володимира також і напередодні заснування у Києві політехнічного інституту, але особливо активну роботу представники професорсько-викладацького корпусу університету проводили у зв'язку із заснуванням Київських вищих жіночих курсів – з питання доступу жіноцтва до здобуття вищої освіти було написано чимало статей у пресі, виголошено багато промов, проводилися загальноосвітні лекції тощо. Заходи ці були вкрай необхідними, особливо коли мова йшла про новачку, як приміром, під час заснування Київських вищих жіночих курсів, бо чимала частка суспільства попервах негативно поставилась до цієї справи [41, с. 36]; або ж банально була необхідна із започаткуванням нового вишу, як це було, наприклад, у випадку заснування Київського комерційного інституту: з листа Русова до Довнар-

Запольського довідуємось, що перший під час свого приїзду до Києва не зміг розшукати цей виш, оскільки ніхто з запитаних ним киян не міг відповісти чи існує цей інститут і де саме [7, арк. 3]. Тож у цьому випадку можна вести мову і про виконання професорами Університету св. Володимира не лише ролі популяризаторів ідеї вищої освіти, але й своєрідних маркетологів чи піар-менеджерів нових ВНЗ. Фактично, як згодом згадувала дружина В.С. Іконникова, "тоді ще так слабо стояло питання про вищу школу для жіноцтва" (тобто загал його ще не сприйняв), що воно утверджувалося і вирішувалося саме завдяки університетській професурі [22, арк. 7]. Проте варто наголосити і на тому, що остання фактично відчувала настрої і потреби суспільства і реалізовувала їх в силу власного суспільного становища та здатності забезпечити новопосталі виші викладацькими кадрами. У цьому зв'язку доречним буде згадати міркування визначного вітчизняного вченого-аграрія з приводу заснування Київського комерційного інституту: цю подію він пояснював саме як відповідь на пануючі в суспільстві запити в економічній освіті [11, арк. 9–9 зв.].

Закономірно, що після популяризації ідеї про заснування нового вишу серед загалу (що забезпечує суспільну підтримку на моральному рівні та формує потік бажаючих вступити до нових вишів), другим за значенням є питання акумуляції коштів для його заснування. Робилось це шляхом організації збору пожертв від окремих осіб, установ та організацій. Збір пожертв – давня українська практика, відома з часів Середньовіччя, коли громада шляхом скупних пожертв культивувала стартові капітали необхідні для побудови культових, оборонних чи громадських споруд, а потому – проведення благоустрою, відкриття пам'ятників тощо. Саме в дусі цієї типової для України практики вирішувалося і нове завдання – заснування вишів. Конкретно це робилось шляхом залучення коштів від різних осіб, але особливо працювали у цьому зв'язку з бізнесовими колами, оскільки останні найбільше могли прислужитися у фінансовому забезпеченні справи заснування нових ВНЗ. Зокрема, перші понад пів тисячі рублів пожертв на заснування Київських вищих жіночих курсів були зібрані дружинами викладачів університету у 1870-х роках [39, с. 26]. Ще наочніше залучення коштів, вже від бізнесових кіл міста, проявилось під час заснування одного з перших в Україні вишів економічного профілю – Київського комерційного інституту у 1906 р. (тоді він іменувався вищими комерційними курсами). У цій справі засновник та перший керівник цього вишу професор Університету св. Володимира М.В. Довнар-Запольський постійно звертався до купців, промисловців та підприємців Києва задля отримання фінансів на започаткування та розвитку цього вишу, який будучи недержавним існував саме на ці пожертви. За його ініціативи купецтво Києва періодично проводило спеціальні наради для обговорення питання заснування у місті вишу економічного профілю і воно було підтримане більшістю купецтва [32, с. 6]. При цьому купці давали щедрі пожертви на цю справу. Так, Л.Бродський пожертвував на цю справу 100 тис. руб., а загальні пожертви склали 250 тис. руб. і крім цього "задля підтримки навчального закладу місцеві підприємці організували спеціальний збір у розмірі 20 % із внеску за реєстрацію купецьких і промислових свідоцтв" [44, с. 101]. М.В. Довнар-Запольський і потому спеціально виступав на зібраннях київського купецтва агітуючи останнє фінансово підтримувати новозаснований виш [10, арк. 121].

Зазначу, що і самі професори університету виступали жертводавцями, підтримуючи новозасновані виші як коштами, так і літературою [21] та іншими речами для на-

лагодження їх роботи [8]. Професори та інші викладачі університету організовували й різні заходи, зокрема популярні на межі XIX – XX ст. публічні лекції, збори від яких йшли на підтримку новозаснованих ВНЗ та їх студентів [55]. Такі дії професорської корпорації Університету св. Володимира засвідчували, що її участь у справі заснування нових ВНЗ була не спонтанною, а проявом їх щирого прагнення до поширення системи вищої освіти.

Найскладнішою у започаткуванні нових вишів була справа із вирішення питання із їх заснування в органах влади, що додатково засвідчувало консерватизм і реакційність імперської системи освіти, зокрема й Міністерства народної освіти, яке навіть і на початку XX ст. іменувало "міністерством темряви" [22, арк. 22]. Та попри всі складнощі саме професори Університету св. Володимира звертались до влади з ініціативою про заснування нових вишів [30, с. 150; 1, арк. 4–7]. Так, саме професорсько-викладацький склад Університету св. Володимира заснував підготовчий комітет із відкриття Київських вищих жіночих курсів і звертався до Міністерства народної освіти та інших органів влади з поданнями щодо надання дозволу на цю справу і зрештою реалізував її у 1878 р., а потому відновив у 1906 р. [39; 36, с. 390]. Аналогічною була справа із заснуванням Київського політехнічного інституту [36; 42]. Такт само і дозвільні документи на заснування Київських вищих комерційних курсів (які у 1908 р. були перетворені на Київський комерційний інститут) розроблялись і подавались до відповідних владних кабінетів професором Університету св. Володимира М.В. Довнар-Запольським. Зокрема, він влітку 1905 р. звернувся до Міністерства народної освіти з проханням про заснування цього навчального закладу [26, арк. 1], у лютому 1906 р. звернення про його заснування було адресоване Міністерству торгівлі та промисловості [10, арк. 18–19; 25]. Потому він (з залученням інших професорів Університету св. Володимира) атакував владу зверненнями щодо реорганізації Київських вищих комерційних курсів в інститут [9, арк. 49] та надання йому прав державних вишів [15, арк. 1–3]. Всі ці заходи, зрештою, мали успіх, що свідчило не лише про ініціативність але й наполегливість представників професорської корпорації Університету св. Володимира у заснуванні нових вишів у Києві.

Отже, найбільші за кількістю студентів та за значенням київські ВНЗ, що постали у Києві після заснування Університету св. Володимира, були ініційовані та засновані значною мірою завдяки зусиллям університетської професури, котра забезпечувала і викладання низки дисциплін у їхніх стінах. Таким чином, Університет св. Володимира справді був ініціатором заснування нових ВНЗ у Києві. При цьому роль Університету св. Володимира у справі поширення вищої освіти поширювалась далеко за межі Києва, що проявлялось у забезпеченні викладацькими кадрами інших ВНЗ випускниками Університету св. Володимира. Наприклад, М.Х. Бунге одразу ж по закінченні Університету св. Володимира викладав в Юридичному лицейі в Ніжині [48, с. 99–102], В.С. Ляскоронський – у Ніжинському історико-філологічному інституті [48, с. 145–146], В.С. Іконников та Д.І. Багалій – у Харківському університеті [38, с. 330–331, 334–336], М.І. Грушевський – у Львівському університеті, О.І. Грушевський – в Одеському, а М.П. Драгоманов – навіть за межами України, у Софійському університеті. І це лише поодинокі приклади, що тільки підтверджували загальну тенденцію. До того ж внаслідок революційних подій початку XX ст. чимало професорів Університету св. Володимира опинились за кордоном і продовжували свою науково-педагогічну діяльність у низці закордонних вишів (в Белграді, Пра-

зі, Мюнхені тощо). Але якщо в останніх випадках це можна розглядати як вимушені кроки задля отримання матеріального забезпечення, то у випадку участі професорів Університету св. Володимира у справі заснування нових вишів у Києві – Київських вищих жіночих курсів, Київського політехнічного інституту та Київського комерційного інституту – наочною є осмислена і цілеспрямована діяльність у першу чергу в ім'я поширення системи вищої освіти.

Окрім цього, чимало випускників та представників викладацького корпусу Університету св. Володимира викладали навіть у середніх навчальних закладах як Києва, так і інших міст. Наприклад, В.С. Іконников викладав у низці середніх навчальних закладів Києва та Одеси [35, с. 14, 24–27, 33], А.М. Лобода – в жіночій гімназії Києва, а І.Е.А. Леціус – у сьомій чоловічій гімназії Києва [28, с. 245, 152]. М.В. Довнар-Запольський працював у середніх навчальних закладах Москви [2, арк. 4 зв.]. А.А.І. Лінніченко навіть був першим директором Фундуклеївської жіночої гімназії, паралельно викладаючи ще в ряді середніх навчальних закладів Києва. Також від початку XIX ст., згідно з реформою 1803–1804 рр., ректором університетів підпорядковувались гімназії (у Києві – Університету св. Володимира – включно з найпрестижнішим приватним навчальним закладом середнього типу – Колегією Павла Галагана), викладачів для яких також готували університети. Чимало представників викладацького корпусу Університету св. Володимира були членами (та засновниками) Київського товариства грамотності та Київського товариства сприяння початковій освіті, долучились до створення недільних шкіл тощо [36, с. 257–258, 260; 43, с. 144–145, 153].

Загалом, чимало викладачів, зокрема й професорів Університету св. Володимира відіграли помітну роль у поширенні системи вищої освіти [46]. А окремі із них належали не лише до прибічників заснування нових ВНЗ, але й були ініціаторами їх заснування та першими керівниками, як це було, зокрема, у випадку С.С. Гогоцького, В.С. Іконникова та Г.К. Суслова, котрі стали керівниками Київських вищих жіночих курсів, а також М.В. Довнар-Запольського та К.Г. Воблого, які стали першими ректорами Київського комерційного інституту. Таким чином, досліджена тема у визначених хронологічних рамках (друга половина XIX – початок XX ст.) засвідчила, що Університет св. Володимира вже невдовзі після свого постановня активно долучився до справи поширення системи вищої освіти і його професорсько-викладацькі кадри стояли біля витоків всіх нових вишів Києва та сприяли у їх подальшому розвитку. Це засвідчило особливу життєздатність Університету св. Володимира і водночас – показувало особливу цілеспрямованість та продуктивність його професорсько-викладацького складу.

Варто наголосити також на тому, що особлива роль Університету св. Володимира у справі започаткування нових ВНЗ проявлялась і згодом, попри всі складнощі наступних періодів. Зокрема, вже у період українських визвольних змагань 1917–1921 років, він ініціював постановня низки нових вишів як в Києві, так і поза його межами, наприклад в Криму [27, с. 327–349]. Згодом – також і на еміграції. Однак цей період виходить за хронологічні рамки нашого дослідження, відбувався за докорінно інших умов і тому потребує окремого, спеціального вивчення. Водночас все свідчить на користь усталеності особливої ролі Київського університету у справі започаткування нових ВНЗ (що проявилось і в новітній період історії) і водночас показує необхідність спеціального вивчення цієї теми. Відповідно, ця розвідка може прислужитись як в поглибленні вивчення історії Ки-

ївського національного університету ім. Т.Г. Шевченка, так і цілої низки мікро – та макро-історичних тем.

Список використаних джерел

1. Державний архів м. Києва (далі – Держархів м. Києва), ф. 16, оп. 300, спр. 176, арк. 4–7.
2. Держархів м. Києва, ф. 90, оп. 1, спр. 1306, 13 арк.
3. Держархів м. Києва, ф. 153, оп. 1, спр. 3, 9 арк.
4. Держархів м. Києва, ф. 153, оп. 1, спр. 13, 68 арк.
5. Держархів м. Києва, ф. 153, оп. 1, спр. 14, 42 арк.
6. Держархів м. Києва, ф. 153, оп. 1, спр. 52, 236 арк.
7. Держархів м. Києва, ф. 153, оп. 1, спр. 118, 105 арк.
8. Держархів м. Києва, ф. 153, оп. 1, спр. 421, 20 арк.
9. Держархів м. Києва, ф. 153, оп. 8, спр. 2, 57 арк.
10. Держархів м. Києва, ф. 153, оп. 8, спр. 129, 172 арк.
11. Держархів м. Києва, ф. 153, оп. 8, спр. 496, 168 арк.
12. Держархів м. Києва, ф. 153, оп. 8, спр. 1277, 445 арк.
13. Держархів м. Києва, ф. 153, оп. 8, спр. 1279, 107 арк.
14. Держархів м. Києва, ф. 153, оп. 9, ч. II, спр. 66, 20 арк.
15. Держархів м. Києва, ф. 153, оп. 10, спр. 2, 6 арк.
16. Держархів м. Києва, ф. 229, оп. 1, спр. 19, 79 арк.
17. Держархів м. Києва, ф. 244, оп. 1, ч. I, спр. 1, 19 арк.
18. Держархів м. Києва, ф. 244, оп. 17, спр. 435, арк. 8 зв.
19. Держархів м. Києва, ф. р-871, оп. 2, спр. 84, 53 арк.
20. Держархів м. Києва, ф. р-871, оп. 2, спр. 92, 116 арк.
21. Інститут рукопису Національної бібліотеки України ім. В.І. Вернадського, ф. 46, спр. 94, 2 арк.
22. Інститут рукопису Національної бібліотеки України ім. В.І. Вернадського, ф. 46, спр. 620, 82 арк.
23. Інститут рукопису Національної бібліотеки України ім. В.І. Вернадського, ф. 194, спр. 26, 5 арк.
24. Інститут рукопису Національної бібліотеки України ім. В.І. Вернадського, ф. 210, спр. 11, 4 арк.
25. Центральний державний історичний архів України у м. Києві, ф. 442, оп. 1, спр. 123, 7 арк.
26. Центральний державний історичний архів України у м. Києві, ф. 442, оп. 658, спр. 176, 27 арк.
27. Alma Mater. Університет Св. Володимира напередодні та в добу української революції 1917–1920. Матеріали, документи, спогади / Упоряд. В.А. Короткий, В.І. Ульяновський. – К.: Прайм, 2001. – Кн. 2. – 697 с.
28. Гимназии и гимназисты / М. Кальницький. – К.: Сидоренко В.Б., 2014. – 304 с.
29. Город в средневековой цивилизации Западной Европы. – Т. 4: Extra muros: город, общество, государство. – М.: Наука, 2000. – 354 с.
30. Эймонтова Р.Г. Университетский вопрос и русская общественность в 50–60-х годах XIX в. / Р.Г. Эймонтова // История СССР. – 1971. – № 6. – С. 144–158.
31. Эймонтова Р.Г. Русские университеты на путях реформы. Шестидесятые годы XIX в. / Р.Г. Эймонтова. – М.: Наука, 1993. – 272 с.
32. Записка о Киевском коммерческом институте. – К., 1910. – 62 с.
33. 3 іменем Святого Володимира / Упоряд. В. Короткий, В. Ульяновський. – Кн. 1. – К.: Заповіт, 1994. – 398 с.
34. Иванов А.Е. Высшая школа в России в конце XIX – начале XX в. / А.Е. Иванов. – М.: Институт истории АН СССР, 1991. – 392 с.
35. Іконников Володимир. Історичні портрети / Упоряд. В.І. Ульяновського. – К.: Либідь, 2004. – 428 с.
36. История Киева. – Т.2. – К.: Наукова думка, 1984. – 463 с.
37. Історія Київського університету / І.В. Верба, О.В. Вербовий, Т.Ю. Горбань та ін. – К.: Видавничо-поліграфічний цент "Київський університет", 2014. – 895 с.
38. Историко-филологический факультет Харьковского университета за первые сто лет его существования (1805–1905) / Под ред. М.Г. Халанского и Д.И. Багалея. – Х.: САГА, 2007. – 45, 168, 390, XII, 15 с.
39. Историческая записка и отчет о Киевских высших женских курсов за первое четырехлетие (1878–1882). – К., 1884. – 35 с.
40. Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана / За ред. А.Ф. Павленко, Д.Г. Лук'яненко та ін. – К.: Логос Україна, 2016. – 343 с.
41. Кобченко К.А. "Жіночий університет Святої Ольги": історія Київських вищих жіночих курсів / К.А. Кобченко. – К.: "МП Леся", 2007. – 271 с.
42. КПІ. Перше століття: Історичний огляд / Авт.-упоряд.: В.І. Лиховодов та ін. – К.: Такі справи, 2007. – 384 с.
43. Медвідь Л.А. Історія національної освіти і педагогічної думки в Україні / Л.А. Медвідь. – К.: Вікар, 2003. – 335 с.
44. Ніколаєва Т.М. Підприємці в культурно-освітньому просторі України (остання третина XIX – початок XX ст.) / Т.М. Ніколаєва. – К.: КНЕУ, 2010. – 208 с.
45. Общий устав императорских университетов. 18 июня 1863 г. // Политическая история России: хрестоматия / Сост. В.И. Коваленко, А.Н. Медушевский, Е.Н. Мощелков. – Ч. 2. – М.: Аспект-Пресс, 1996. – 304 с.
46. Професори Київського університету: біограф. довід. / Упоряд. С.Ю. Алтухова, К.В. Бойко, І.В. Ващенко та ін. – К.: Київський університет, 2014. – 591 с.
47. Ректори Київського університету. 1834–2006 / В.В. Скопенко, В.А. Короткий, Т.В. Табунська та ін. – К.: Либідь, 2006. – 336 с.
48. Самойленко Г.В., Самойленко О.Г. Ніжинська вища школа: сторінки історії / Г.В. Самойленко, О.Г. Самойленко. – Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, ТОВ "Видавництво "Аспект-Поліграф", 2005. – 420 с.

49. Спекторский Е.В. Столетие университета св. Владимира / Е.В. Спекторский. – Репринт. вид. – К.: Киевский университет, 2007. – 104 с.
50. Сукало А.М. З історії створення та діяльності Вищих жіночих курсів у м. Києві / А.М. Сукало // Вісник Київського національного університету ім. Т. Шевченка. – 2000. – Вип. 43. – С. 14–17.
51. Ульяновський В.І. Двічі професор: Степан Голубев в університетському та академічному контекстах / В.І. Ульяновський. – К.: НКПІКЗ, "Фенікс", 2007. – 360 с.
52. Университетская реформа 1863 года в России / Сост. В.А. Томсинов. – М.: Зерцало, 2012. – 480 с.
53. Харківський університет XIX – початку XX століття у спогадах його професорів та вихованців: У 2 тт. / Уклад.: Б.П. Зайцев, В.Ю. Іващенко, В.І. Кадеєв, С.М. Куделко, Б.К. Мигаль, С.І. Посохов. – Т. 1. – Х.: Saga, 2010. – 540 с.
54. Щетинина Г.И. Университеты в России и устав 1884 года / Г.И. Щетинина. – М.: Наука, 1976. – 231 с.
55. Лекция проф. В.Г. Бажаева // Киевская мысль. – 1907. – 18 декабря (№ 327). – С. 3.

References

1. DERGAUNIY ARCHIV M. KIEVA, f. 16, op. 300, spr. 176, arc. 4–7.
2. DERGAUNIY ARCHIV M. KIEVA, f. 90, op. 1, spr. 1306, 13 arc.
3. DERGAUNIY ARCHIV M. KIEVA, f. 153, op. 1, spr. 3, 9 arc.
4. DERGAUNIY ARCHIV M. KIEVA, f. 153, op. 1, spr. 13, 68 arc.
5. DERGAUNIY ARCHIV M. KIEVA, f. 153, op. 1, spr. 14, 42 arc.
6. DERGAUNIY ARCHIV M. KIEVA, f. 153, op. 1, spr. 52, 236 arc.
7. DERGAUNIY ARCHIV M. KIEVA, f. 153, op. 1, spr. 118, 105 arc.
8. DERGAUNIY ARCHIV M. KIEVA, f. 153, op. 1, spr. 421, 20 arc.
9. DERGAUNIY ARCHIV M. KIEVA, f. 153, op. 8, spr. 2, 57 arc.
10. DERGAUNIY ARCHIV M. KIEVA, f. 153, op. 8, spr. 129, 172 arc.
11. DERGAUNIY ARCHIV M. KIEVA, f. 153, op. 8, spr. 496, 168 arc.
12. DERGAUNIY ARCHIV M. KIEVA, f. 153, op. 8, spr. 1277, 445 arc.
13. DERGAUNIY ARCHIV M. KIEVA, f. 153, op. 8, spr. 1279, 107 arc.
14. DERGAUNIY ARCHIV M. KIEVA, f. 153, op. 9, ch. II, spr. 66, 20 arc.
15. DERGAUNIY ARCHIV M. KIEVA, f. 153, op. 10, spr. 2, 6 arc.
16. DERGAUNIY ARCHIV M. KIEVA, f. 229, op. 1, spr. 19, 79 arc.
17. DERGAUNIY ARCHIV M. KIEVA, f. 244, op. 1, ch. 1, spr. 1, 19 arc.
18. DERGAUNIY ARCHIV M. KIEVA, f. 244, op. 17, spr. 435, arc. 8 zw.
19. DERGAUNIY ARCHIV M. KIEVA, f. R-871, op. 2, spr. 84, 53 arc.
20. DERGAUNIY ARCHIV M. KIEVA, f. R-871, op. 2, spr. 92, 116 arc.
21. INSTITUT RUCOPYSU NAZUONALNOI BIBLIOTEKYI UKRAINYI IMENI W.I. WERNADSKOGO, f. 46, spr. 94, 2 arc.
22. INSTITUT RUCOPYSU NAZUONALNOI BIBLIOTEKYI UKRAINYI IMENI W.I. WERNADSKOGO, f. 46, spr. 620, 82 arc.
23. INSTITUT RUCOPYSU NAZUONALNOI BIBLIOTEKYI UKRAINYI IMENI W.I. WERNADSKOGO, f. 194, spr. 26, 5 arc.
24. INSTITUT RUCOPYSU NAZUONALNOI BIBLIOTEKYI UKRAINYI IMENI W.I. WERNADSKOGO, f. 210, spr. 11, 4 arc.
25. ZENTRALNYI DERGAUNIY Istorichnyi ARCHIV UKRAINI U M. KYIEVI, f. 442, op. 1, spr. 123, 7 arc.
26. ZENTRALNYI DERGAUNIY Istorichnyi ARCHIV UKRAINI U M. KYIEVI, f. 442, op. 658, spr. 176, 27 arc.
27. Alma Mater. Universitet sv. Wladimira naperedodni ta w dobu ukrainskoi revolyzii 1917-1920. Materiali, dokumenti, spogady / Uporyad. W.A. KOROTKIY, W.I. ULYANOWSKIY (2001). Kyiv: Praim.
28. Gimnasii i gimnasisty / M. KALNIZKIY (2014). Kyiv: Sidorenko W.B.
29. Gorod w srednewecowoy ziwilisazii Zapadnoy Ewropy (2000). T. 4. Moskwa: Nauka.
30. EYMONTOVA R.G. (1971) Uniwersitetskiy wopros I russkaya obchestvennost w 50 – 60 godach XIX w. // Istoriya SSSR (1971). № 6.

31. EYMONTOVA R.G. (1993) Russkiy universitet na putyach reformy. Chestidesyatie godi XIX w. Moskwa: Nauka.
32. ZAPISKA O KYIVSKOM KOMMERSCHESKOM INSTITUTE (1910). Kyiv.
33. S imenem Swjtoho Wolodimira / Uporyad. W.A. KOROTKIY, W.I. ULYANOWSKIY (1994). Kyiv: Sapowit. Kn. 1.
34. IWANOW A.E. (1991) Wishaya chkola w Rossii w konze XIX – nacschale XX w. Moskwa: Institut istorii AN SSSR.
35. Ikonnikow Wolodimir. Istorichnyi portrety / Uporyad. W.I. ULYANOWSKIY (2004). Kyiv: Libid.
36. Istorija Kyieva (1984). T. 2. Kyiv: Naukowa dumka.
37. Istorija Kyievskogo universitetu / I.W. WERBA, O.W. WERBOWIY, T.Y. GORBAN (2014). Kyiv: Wydawnicsho-poligrafichshniy zentr "Kyivskiy universitet".
38. Istorico-filogicshniy facultet Charkivskogo universiteta sa perwiy sto let ego suschestwowaniya (1805–1905) / Pod red. M.G. CHALANSKOGO i D.I. BAGALEYA (2007). Charkiv: Saga.
39. Istricheskaja zapiska I otchet o Kievskich wyschich genskich kursach za perwoe cshetiychletie (1878–1882). Kyiv, 1884.
40. Kyievskiy nazionalniy universitet imeni Vadima Getmana / Sa red. A.F. PAWLENCO, D.G. LUKJANENCO (2016). Kyiv: Logos Ukraina.
41. KOBSCHENKO K.A. (2007) "Ginocshiy universitet Swjtoi Olgy": istoriya Kiyvskich wischich ginocshich kursiv. Kyiv: "MP Lesya".
42. KPI. Perche stolittja: istorichnyi ogljad / Awt.-uporyad. W.I. LICHOWODOV (2007). Kyiv: Taki sprawi.
43. MEDWID L.A. (2003) Istorija nazionalnoi oswiti I pedagogiscynoi dumki w Ukraine. Kyiv: Wikar.
44. NIKOLAEWA T.M. (2010) Pidpriemzi w kulturno-oswitynomu prostori Ukraini (ostanja tretina XIX – poschatok XX st.). Kyiv: Kyivskiy nazionalniy economischniy universitet.
45. Obchiiy ustaw imperatorskich universitetow. 18 ijuna 1863 g. // Politicheskaya istoriya Rossii: chrestomatiya / Sost. W.I. KOWALENCO, A.N. MEDUCHEVSKIY, E.N. MOSCHELKOW (1996). Moskwa: Aspekt-Press.
46. Professory Kyivskogo universitetu / Uporyad. S.Y. ALTUCHOVA, K.V. BOYKO, I.W. WASCHENCO (2014). Kyiv: Kyivskiy universitet.
47. Rektor Kyivskogo universitetu / W.W. SCOPENCO, W.A. KOROTKIY, T.W. TABUNSKA (2006). Kyiv: Lybid.
48. SAMOYLENCO G.W., SAMOYLENCO O.W. (2005) Niginska wicha chcola: storinki istorii. Nigin: Niginskij dergavniy universitet imeni W. Gogolya, Tovaristwo s obmegenoyu widpowidalnistyu "Aspekt-Poligraf".
49. SPEKTORSKIY E.W. (2007) Stoletie universiteta sv. Wladimira. Kyiv: Kyivskiy universitet.
50. SUKALO A.M. (2000) S istoriy stworennya ta dialnosti Wichich ginocshich kursiv u m. Kyivi // Wisnik Kyivskogo nazionalnogo universitetu im. T. Chewshenka. Wip. 43.
51. ULYANOWSKIY W.I. (2007) Dwicshi professor: Stepan Golubew w universitetskomy ta academischnomu kontekstach. Kyiv: Feniks.
52. Universitetskaja revorma 1863 goda w Rossii / Sost. W.A. TOMSINOW (2012). Moskwa: Serzalo.
53. Charkivskiy universitet XIX – pocshatku XX stolitya u spogadach jogo professoriv ta wychowananziv / Ukladacshi: B.P. ZAYZEV, W.Y. IWASCHENCO, W.I. KADEEV, S.M. KUDELCO, B.K. MIGAL, S.I. POSOCHOV (2010). T. 1. Charkiv: Saga.
54. CSHTININA G.I. (1976) Universitetu w Rossii I ustaw 1884 g. Moskwa: Nauka.
55. LEKZIJA PROF. W.G. BAGAEVA // KIEVSKAJA MYISL. 1907. 18 dekabrya (№ 327). S. 3.

Надійшла до редколегії 15.02.17

A. Chutkyi, Doctor of Historical Sciences, Professor
Kyiv national aviation University, Kyiv, Ukraine

CONTRIBUTION OF SAINT VLADIMIR UNIVERSITY TO THE FOUNDATION OF HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTIONS IN KYIV (SECOND HALF OF 19C. – EARLY 20C.)

Defined the role and place of Saint Vladimir University in the expansion of the system of higher educational institutions in Kyiv in the second half of 19c. – early 20c. that bears significance for both the reconstruction of said university's history and those universities founded with its assistance as well as for the profound study of the development of education in Ukraine and this period of national history at larger.

Archive materials and historiography indicate that the founding process of new higher educational institutions in Kyiv (Kyiv Polytechnic and Kyiv Commercial Institutes as well as Kyiv higher female courses) happened to a great extent owing to academic staff's initiative of Saint Vladimir University. Saint Vladimir University provided newly founded institutions with academic staff (sometimes even with administrative one) and help in their establishing and development. At the same time, this process was happening in the background of the policy of Russian Empire which effectively hampered the development of the system of higher educational institutions and diffusion of higher education among the Ukrainians that is a manifestation of the colonial policy regarding Ukraine.

Key words: Saint Vladimir University, intellectual history, professors corporation, micro-social group, Ukrainian history, the second half of 19c. – early 20c.